

Kulturhistorisk rapport

Vestermarksvej i Storvorde

Udgravning af landbebyggelse fra
senmiddelalderen og nyere tid.

J.nr. ÅHM 6430

Juli 2016

Telefon: 99 31 74 00

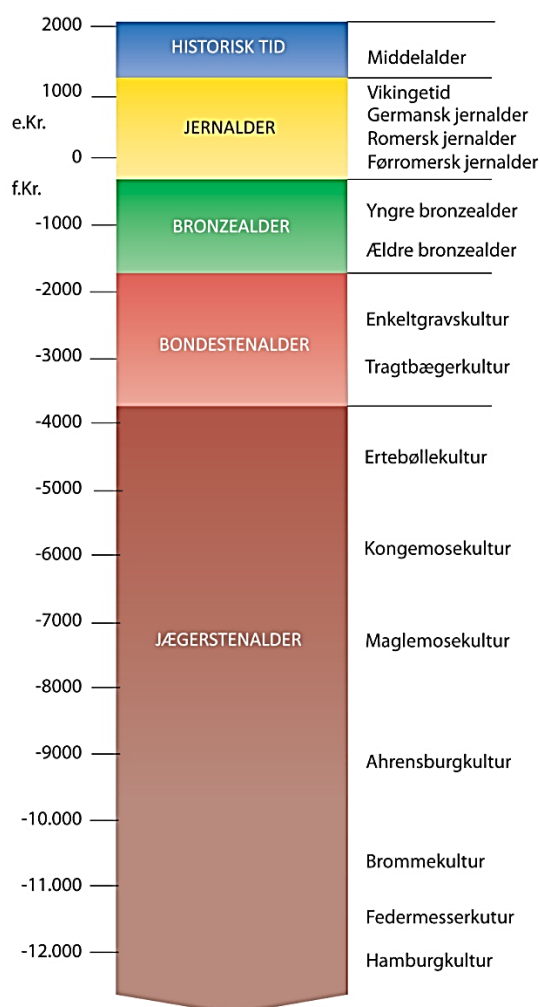
E-mail:

historiskmuseum@aalborg.dk

Kulturhistoriske rapporter ved Nordjyllands Historiske Museum #49

Indholdsfortegnelse

Indledning	3
Undersøgelsens baggrund	3
Lokalområdet i middelalderen	4
Undersøgelsens resultater	4
Sammenfatning	8
Hvis du vil vide mere	8

Indledning

Nordjyllands Historiske Museum udgraver sjældent bebyggelse fra middelalderens landsbyer. Men vinteren 2014-15 var en undtagelse, da museet her kunne undersøge Melgård i Storvorde. Melgård blev nedrevet i 2010, og ejeren ønskede at bygge nye rækkehuse på grunden. Forud for anlægsarbejdet udgravede museet i henhold til museumsloven dele af byggegrunden. Resultaterne var over alt forventning, da der kunne identificeres og undersøges flere ældre faser af Melgård, repræsenterende mere end 500 års bebyggelseskontinuitet på grunden.

Undersøgelsens baggrund

Undersøgelsen blev udført forud for et planlagt boligbyggeri på grunden. I sommeren 2014 udførte museet en forundersøgelse, hvor der blev registreret betydelige spor efter bebyggelse fra senmiddelalder og renæssance. Denne undersøgelse er en opfølgning på forundersøgelsen. Den aktuelle grund er beliggende midt i den historiske landsby, og et hovedformål er at undersøge og forstå bebyggelsessporene fra landsbyens middelalderbebyggelse. Fra matrikelkortet fra 1813 (Original 1-kortet) vides det, at gården på daværende tidspunkt havde en anderledes udformning end den seneste. Den havde længerne liggende ud mod gaden og stuehuset liggende som nordlænge. En central problemstilling er således at eftersøge denne ældre gård og dens forgængere.

Fig. 1: Udsnit af Original 1-matrikelkortet fra 1813. Kortet viser landsbyen, som den sandsynligvis har set ud siden slutningen af middelalderen. Melgård er gård nr. 8 omtrent midt i landsbyen.

Lokalområdet i middelalderen

Grunden rummede gården Melgård indtil nedrivningen i 2010. Gården lå centralt i landsbyen, hvis eneste synlige minde fra den middelalderlige fortid i dag er den imponerende sognekirke fra senmiddelalderen. Kirken fremstår i dag i sengotisk stil og hovedsageligt bygget af gule munkesten iblandet nogle kampesten. Desuden indgår enkelte kvadersten, og kirken har da også dele, der stammer tilbage fra 1200-tallet. Pave Innocens III bekræftede i 1216 Viborg Domkapitels besiddelse af Storstorvorde kirke. Landsbyen Storstorvorde var et anseligt fiskerleje i 14-1600-tallet med store indtægter fra sildefiskeriet. Den er omtalt i 1345 som "Yterworthugh", i 1406 som "Vdre Worthæ" og i 1461 som "Stor(e)wordw".

Storstorvorde er anlagt på et jævnt og lavt plateau, der danner overgang mellem den syd for liggende kridtø "Klarup-kridtøen" og de nordligere Litorina-flader, der omgiver Limfjorden. Mod de lavere Litorina-flader mod nord er der en lav, ældre kystskrænt, der afgrænser landsbyen. 700 m øst for landsbyen udmunder Østhimmerlands mest betydelige vandløb Lindenberg Å i Limfjorden, hvis kyst i dag ligger 1,6 km nord for landsbyen.

Undersøgelsens resultater

De ældste spor efter Melgård består af to faser, og bygningerne i begge faser er opført med jordgravede stolper. Det vil sige, at bygningerne ikke har haft en lang levetid, højst en generation. Stolperne er med tiden rådnet over ved jordoverfladen, og bygningerne er derved blevet ustabile og skulle udskiftes.

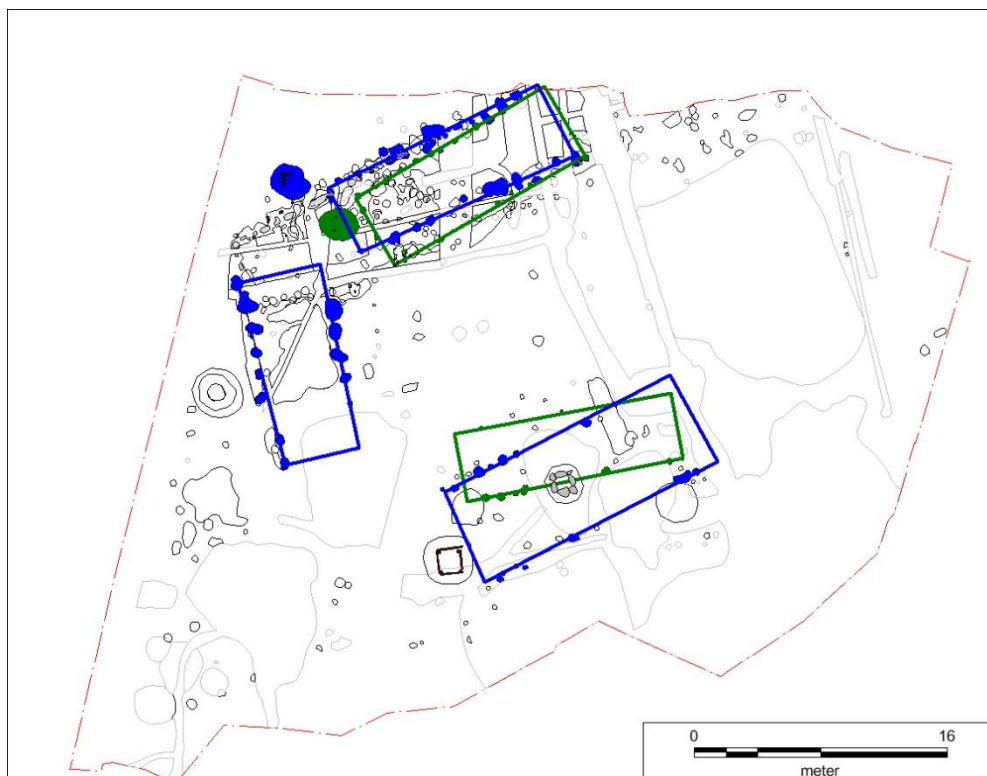

Fig. 2: Fase 1 (grøn) og fase 2 (blå) vist på opmålingsplanen. Den nordlige bygning har sandsynligvis været stuehus. De øvrige bygninger var sandsynligvis udhuse som stald, lade og lo.

Ved begge de to middelalderlige faser var der ikke bevaret kulturlag i forbindelse med husene, blot stolpehullerne, der aftegnede sig i undergrunden. Derfor var det umiddelbart vanskeligt at afgøre, hvad bygningernes funktion havde været. Der var dog andre spor at gå efter: De meget solide stolper i den nordlige længe, sammenholdt med at brønden i begge faser lå op til denne længe, sandsynliggør, at det var her, stuehuset har været. Desuden er det i den efterfølgende tredje fase også nordlængen, der var stuehuset, og dette underbygger tolkningen. De øvrige længer i middelalderfaserne var sandsynligvis stald og lade.

Kulturlag

Betegnelsen bruges om jord dannet ved menneskelig aktivitet. Det dannes oftest som følge af bosættelse det samme sted i en lang periode - og dermed ophobning af en større mængde affald fra husholdning, dyrehold, løv mv.

Den første fase bestod af to bygninger: Et stuehus på 5 x 14 meter liggende nordligt på grunden og godt ti meter syd herfor et udhus på 4 x 14 meter. Begge huse var orienteret øst-vest. Ved vestgavlen af stuehuset lå brønden. Opførelsestidspunktet for denne gårdfase kan ikke dateres direkte, da der ikke blev fundet daterbare genstande i anlæggene fra fasen. Men dateringen af den efterfølgende fase fastslår opførelsestidspunktet til første halvdel af 1400-tallet.

Anden fase bestod af tre bygninger: Et stuehus på 5 x 15 liggende mod nord og på samme plads som det ældre stuehus samt et udhus godt 13 meter syd herfor på 6 x 16 meter. Disse bygninger var orienteret øst-vest. Den tredje bygning lå som vestlænge og var 5 x 10 meter stor. Det kunne tydeligt ses, at stolperne i stuehuset var blevet gravet op og udskiftet under bygningens brugstid. Den kan derfor have haft en forholdsvis lang levetid trods de jordgravede stolper. Brønden lå også i denne fase umiddelbart vest for stuehuset. Denne brønd var bygget af en tønd, der var gravet ned til grundvandet. Tønden var af egetræ og kunne derfor dendrokronologisk dateres til 1460'erne. Da tønden sandsynligvis har haft en brugstid, inden den endte som brønd, må gårdfasen derfor høre til i den sidste del af 1400-tallet.

Fig. 3: Et af Brønd A310s nederste niveauer

Fig. 4: Tønden fra brønd A315 gravet halvejs frem.

I slutningen af 1500-tallet blev den middelalderlige Melgård nedrevet, og en ny gård opførtes i stedet. Denne gang blev bygningerne opført på syldsten i stedet for med jordgravede stolper. Så kunne bygningerne holde meget længere. Nogle af de ældste bevarede gårde i Danmark er netop fra slutningen af 1500-tallet, og de er opført på syldstene. Denne tredje fase af Melgård var en firelænget gård. Stuehuset lå mod nord, og de tre øvrige længer omkransede en gårdsplads på 20 x 30 meter. Gårdfasen står i mere end 250 år, og bygningerne kan da også ses på Original-1 matrikelkortet fra 1813; de fleste af bygningerne, der ses på kortet, stammer sandsynligvis helt tilbage fra 1500-tallet.

Syldsten

Syldsten er et fundament af sten, huse i middelalderen (1.050 e.kr. og frem) bliver placeret ovenpå. Syldstenene forhindrer træet fra bindingsværket i at rådne så hurtigt, fordi det ikke kommer i direkte kontakt med jorden.

Stuehuset var arkæologisk set meget velbevaret: Gulvlagen og spor efter væggenes syldsten kunne tydeligt ses i kulturlagen. Gulvlagen viste en inddeling med tre rum.

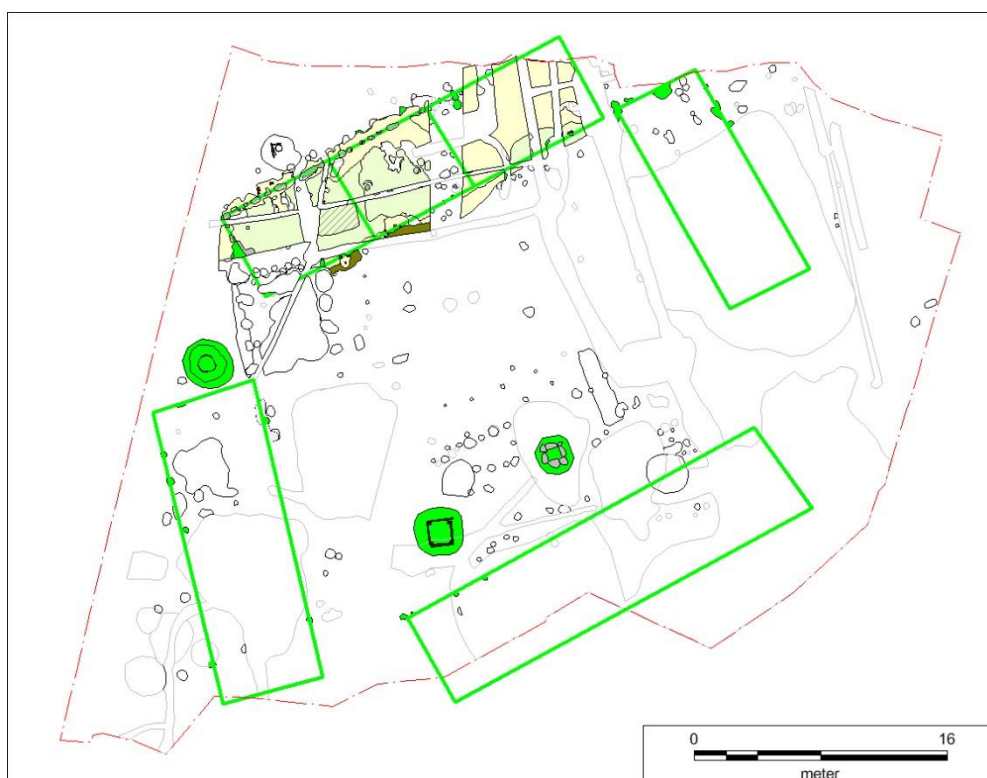

Fig. 5: Fase 3 af Melgård. Stuehusets gulvlag er farvede Lergulve er lysegrønne, og kridtgulve er lysegule. Gårdfasens tre brønde er fremhævede. Nordlængen var stuehus, der var stald i øst og sandsynligvis også i vestlængen. Sydlængen var lade og lo.

Fra historiske kilder vides det, at Melgård var fæstegård under den nærliggende Klarupgård. I 1754 døde gårdens daværende fæster Poul Larsen Glad, og hans enke og tre børn skulle arve. I den forbindelse blev Melgård beskrevet i en skifteprotokol. Hele skiftedokumentet er bevaret, og dokumentet er en stor hjælp til at tolke de arkæologiske spor fra gårdens tredje fase. Det fremgår af skiftet, at der i stuehuset var dagligstue, storstue, bryggers og to spisekamre. Samme ruminddeling, der kunne ses i gulvlagen. I skiftet er alt gårdens inventar listet op, og derved kan man se, hvad stuehusets forskellige rum blev brugt til.

Dagligstuen var indrettet med kachelovn, spisebord og to sengesteder. Desuden forefindes alt servicen i dette rum. Dagligstuen blev altså brugt til at sove og spise i. I storstuen var der ligeledes bord med bæk og to sengesteder, men ikke noget service. I dagligdagen har storstuen derfor sikkert blot været brugt til soveværelse. Storstuen var da også traditionelt den fine stue, som man har brugt ved særlige festlige lejligheder. Der var i storstuen desuden en hegle, der benyttedes til forarbejdning af hørfibre til linned. Storstuen kan derfor have været brugt til dette arbejde, når der ikke var festlige anledninger. I bryggeret var et ildsted med en gruekedel, og det var i dette rum, alt køkkentøj fandtes, og det har derfor fungeret som både køkken og bryggers. Desuden var der to spisekamre nævnt i forbindelse med bryggerset.

De tre udlænger kunne ligeledes påvises arkæologisk. Vestlængen, der i skiftet blot er beskrevet som forhuset, var bedst bevaret. Sydlængen er beskrevet som ladehus, og østlængen var stald. De to sidstnævnte udlænger kunne blot ses arkæologisk som sporadiske irregulære fyldskifter.

I skiftet fra 1754 blev gårdens besætning også beskrevet. Der var en betragtelig mængde dyr på gården. Og af fordelingen kan det ses, at hesteavl sandsynligvis har spillet en rolle på gården. Hovedparten af dyrene er netop heste: Der var fem hopper, den ene med føl. Derudover var der to heste, der blot benævnes heste samt fem plæge; de sidste har sandsynligvis været arbejdsdyrene. Mælkeproduktionen har sandsynligvis været til eget forbrug, idet der kun var tre køer, én kvie og to kalve på gården. Derudover var der fire studeknotte – kastrerede handyr tiltænkt slagtning. Af svin var der en so med 10 smågrise og seks øvrige grise, sikkert til slagtning. Der var 12 får, 6 lam og én vædder på gården, disse har sandsynligvis leveret både uld og kød til husholdningen. Til sidst nævnes fire høns og én hane. Et antal høns, der udmærket har kunnet forsyne en husholdning med æg, men næppe med hønsekød.

Fig. 6: Fletværksbrønden

Fig. 7: Trækassebrønden fra 1660'erne

Tilhørende denne tredje fase var der tre brønde. Den ældste var en brønd i fletværkskonstruktion vest for stuehuset. Brønden var opfyldt med affald, herunder keramik fra midten af 1600-tallet. En brønd befæstet med en trækasse bygget i egetræ efterfulgte fletværksbrønden. Egetræet fra denne brønd er dendrokronologisk dateret og var fældet i 1660'erne. Også denne brønd blev opfyldt med affald efter, den var udtjent. Blandt affaldet fandtes porcelænsskår, der peger på, at brønden er opfyldt tidligst i anden halvdel af 1700-tallet. Den sidste brønd var en kampestensbygget brønd. Begge de to yngste brønde lå på den sydlige del af gårdspladsen.

I 1864 blev 1600- og 1700-tallets Melgård nedrevet, og en ny gård blev bygget. Denne gård stod frem til 2010, hvor den blev nedrevet.

Sammenfatning

Udgravningen af Melgård i Storvorde giver et sjældent indblik i senmiddelalderens gård i Himmerland. Det er sjældent, at museet undersøger rester efter gårde fra denne periode. Der kan i resultaterne ses antydningen af, at Melgård er gået fra først at være en gård med to parallelle længer til at blive en trelænget og siden en firelænget gård.

Selvom der foreløbigt ikke kan fortælles meget mere end bygningernes indbyrdes placering for middelalderens Melgård, er dette dog et stort skridt i forhold til, hvad vi tidligere vidste om senmiddelalderens gårde i Himmerland. Anderledes heldigt er vi stillet med nyere tids gården, da de meget velbevarede gulvlag og skifteforretningen fra 1754 giver et godt indblik i, hvordan gården har set ud og har været drevet i 1700-tallet.

Udgravningen giver derfor et indblik i flere hundrede års bebyggelse på stedet. Nordjyllands Historiske Museum har haft mulighed for at undersøge en gårds udvikling gennem en lang periode. Melgårds forskellige faser er desuden veldaterede med dendrokronologi, og udgravningen er en meget vigtig brik i landbrugshistorien i Nordjylland. Den samlede undersøgelse bidrager derfor til en bedre forståelse af udviklingen i gårdstrukturen i Nordjylland fra senmiddelalderen og frem.

Hvis du vil vide mere

Yderligere læsning om middelalderens og nyere tids landbrugshistorie:

Bjørn, C. (red.) 1988: *Det danske landbrugs historie I-II*. København.

Om nyere tids huse på landet:

Stoklund, B. 1969: *Bondegård og byggeskik før 1800*. København.

Dendrokronologi

Dendrokronologi er tidsbestemmelse ud fra årringe i træ. Træerne vokser nemlig mere (får en tykkere årring) på nogle år end andre. Derfor får de nærmest en stregkode, som passer præcis til den tid, de har vokset. Dendrokronologi bygger på en sammenligning af den stregkode med en lang række af stregkoder, man har fra især gamle træer.

Vestermarksvej 15, Storvorde

- Nordjyllands Historiske Museum jnr. 6430
- Fund & Fortidsminder: 120112 sb. 15
- Kulturstyrelsen jnr. 2014-7.24.02/NJM-0012
- Bygherre: Peter Melgaard Olesen, Nejsigvej 16, 9362 Gandrup
- Undersøgt areal: 1774 m²
- Deltagere i udgravningen:
 - Cand.mag. Christian Klinge
 - BA Christian Vrængmose Jensen
 - BA Bente Springborg
 - Museumsinspektør Stig Bergmann Møller
- Dokumentationsmateriale (fund, fotos, opmålinger m.v.) opbevares på Aalborg Historiske Museum, Vang Mark 25, 9380 Vestbjerg